

Власенко С.О.

*студент**Інститут прокуратури та кримінальної юстиції**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ ЯК СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Сьогодні серед науковців відсутній єдиний, взаємовизнаний погляд на дефініцію транснаціональних корпорацій (далі – ТНК), що є реальною проблемою, оскільки відсутність єдиного, усталеного визначення прямо впливає на розуміння сутнісних ознак цього явища та його правової природи загалом. Значущість діяльності ТНК у сучасному світі важко переоцінити. Вони поступово набули економічної самостійності та впливають не лише на світову економіку, а й – політику. Сьогодні ми спостерігаємо, як капітали могутніх ТНК перевищують бюджети деяких країн, що йде у розріз із думкою про те, що саме держава є первинним суб'єктом міжнародного права щодо інших суб'єктів. Однак проблемним є питання правової регламентації діяльності таких суб'єктів, що полягає в численних спробах світового співтовариства урегулювати існування та діяльність ТНК шляхом розроблення правових документів, які мають вагомий суперечності.

Огляд останніх досліджень і публікацій. ТНК як специфічні суб'єкти міжнародного права вивчили такі науковці, як: Н. Погорєцька, О. Орлюк, О. Городовий, Н. Мироненко, І. Лукашук, О. Тарасов, Ю. Атаманова, В. Крижна, І. Погребняк, П. Крайнев, О. Давидюк, В. Мамутов, О. Делінський, О. Святоцький та ін.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є виявлення й аналіз основних міжнародних документів, що регулюють статус ТНК, виявлення їхніх основних недоліків та перспектив подальшого розроблення; аналіз поглядів науковців на міжнарод-

ну правосуб'єктність транснаціональних корпорацій.

Виклад основного матеріалу. Кожного дня з різних джерел лунають назви таких «могутніх» корпорацій, як Apple, Google, Amazon, Toyota, Nestle тощо. На сучасному етапі світового розвитку ТНК є одними з головних рушійних сил глобалізації. Питання про наявність у ТНК статусу суб'єкта міжнародного права – дискусійне серед науковців. Класичним є підхід, що виключає наявність у ТНК міжнародної правосуб'єктності. На підтвердження цього підходу, І. Лукашук наголошує на тому, що обов'язковою ознакою суб'єкта міжнародного права є його здатність брати участь у створенні норм міжнародного права, а отже, спроби поширити статус суб'єкта міжнародного права на юридичних та фізичних осіб безпідставні. Другим критерієм для констатації наявності міжнародної правосуб'єктності визначається здатність мати міжнародні права й обов'язки [1, с. 432]. Також у доктрині міжнародного права є компромісні теорії, зокрема, В. Шурлашов пропонував диференціювати поняття суб'єкта міжнародного права й учасника міжнародно-правових правовідносин, розуміючи під першими – суб'єктів, що беруть участь у створенні норм міжнародного права, а під другими – суб'єктів, наділених можливістю набувати міжнародні права й обов'язки [2, с. 132]. На основі цього науковцями заперечується міжнародна правосуб'єктність ТНК. Однак представниками західної доктрини, наприклад, такими вченими, як М. Макдугал, У. Фридмен, сформульована протилежна думка. Вони наголошують на тому, що ТНК є суб'єктами між-

народного права, аргументуючи це тим, що економічна міць і вплив на світову політику іноді перетворює їх на більш вагому силу на міжнародній арені, ніж деякі держави. Такої думки дотримується і К. Бекяшев, який прогнозує, що в XXI ст. поруч із розширенням обсягу правосуб'єктності індивідів буде визнана правосуб'єктність таких колективних утворень, як ТНК [3, с. 53–57]. Прогресивний розвиток таких корпорацій та глобалізаційні процеси, наявні в сучасному міжнародному співтоваристві, порушують питання про перегляд правового статусу ТНК, закріплення за ними статусу похідного суб'єкта міжнародного права, оскільки в умовах сьогодення вплив ТНК на економіку та політику не можна недооцінювати, оскільки через значні фінансові можливості такі суб'єкти можуть радикально впливати на міжнародні відносини. Як зазначав В. Адріанов, на початку 1990-х рр. річний обсяг продажів компанії “General Motors” був більшим, ніж валовий внутрішній продукт таких промислово розвинутих країн, як Норвегія, Данія, Фінляндія, і таких країн, що стрімко розвиваються, як Аргентина, Саудівська Аравія й Індонезія [4, с. 123].

Красномовними є статистичні показники, які демонструють роль ТНК у світі. На початок 2012 р. зафіксовано 85 тисяч одиниць транснаціональних компаній та їхніх філій, які контролювали більше 85% світового експорту і 90% прямих іноземних інвестицій. На них припадає понад 50% світового виробництва, більше 75% світової торгівлі та міжнародної міграції капіталу, більше 80% міжнародного обміну технологіями. Нині саме транснаціональні корпорації вирішують ключові питання нового економічного і територіального переділу світу, формують найбільшу групу іноземних інвесторів і носіїв нових технологій у виробничій та невиробничій сферах [5, с. 16–20].

Однак у будь-якому разі ТНК не можна ставити в один ряд із державами, націями і народами, що борються за свою незалежність,

міжнародним міжурядовими організаціями та державоподібними утвореннями, щодо міжнародної правосуб'єктності яких у доктрині міжнародного права є одностайна позиція. Доцільно лише говорити про специфіку міжнародної правосуб'єктності ТНК та перспективи її розвитку.

У доктрині міжнародного права відсутня єдина позиція щодо визначення поняття ТНК. Причиною відсутності усталеного погляду на правову природу ТНК Н. Погорецька визначає різноманітність підходів у міжнародно правовому регулюванні, зокрема, у межах Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД), а також відсутність єдиного уніфікованого міжнародного правового акта щодо статусу ТНК. Для здійснення аналізу ознак ТНК вона пропонує згрупувати розроблені в доктрині національного та міжнародного права поняття ТНК за основними чотирма критеріями:

1) структурним, що визначає ТНК кількістю задіяних країн чи приналежністю її керівництва до різних країн та числом організаційно-економічних форм господарської діяльності ТНК за кордоном (філій, відділень);

2) результативним, що визначає ТНК за часткою закордонних активів та прибутків, величиною прямих іноземних інвестицій, обороту, часткою закордонного ринку в операціях;

3) біхевіористським, що вважає компанію транснаціональною корпорацією за умови, якщо її управлінська ланка мислить інтернаціонально, глобально в межах світового ринку;

4) системним, що визначає ТНК із позиції сукупності трьох попередніх підходів і з позиції носія процесів інтернаціоналізації, прискорювача глобалізації [6, с. 58–59].

Зазначений підхід до визначення поняття ТНК найбільш обґрунтований, оскільки він дає змогу в повному обсязі визначити специфіку транснаціонального характеру такої організації.

У хронологічному аспекті міжнародними міжурядовими організаціями, зокрема Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН), спочатку застосовувався термін «багатонаціональні компанії (підприємства)», однак у 70-х рр. XX ст. зазначений термін не відображав усієї повноти даного явища, і ООН стала вживати термін «транснаціональні корпорації».

Єдиного нормативного акта, який би визначив статус ТНК та врегулював їх діяльність, немає, однак міжнародним співтовариством були зроблені спроби щодо вирішення зазначеної проблеми шляхом розроблення низки основних документів. Ключове значення для правової регламентації існування та діяльності ТНК мало б створення на початку 1980-х рр. у межах ООН проекту кодексу поведінки ТНК, що вперше визначав принципи їх діяльності. Проектом передбачалося закріплення таких прогресивних принципів, як: повага суверенітету країн, в яких вони здійснюють свою діяльність; підпорядкування законам цих країн; урахування економічних цілей і завдань політики, що проводиться в цих країнах; повага до соціально-культурних цілей, цінностей і традицій країн, в яких вони здійснюють свою діяльність; невтручання у внутрішні справи; відмова вести діяльність політичного характеру; утримання від практики корупції; дотримання законів і постанов, що стосуються обмеженої ділової практики, утримання від її застосування; дотримання положень, що стосуються передання технологій та охорони навколишнього середовища.

Проект кодексу поведінки ТНК так і залишився проектом, який декілька разів переглядався, однак, зрештою, так і не ухвалений. Основними причинами цього, на думку В. Наталухи, були розбіжності між позиціями основних груп учасників переговорів із питань визначення ТНК та співвідношення між зобов'язаннями ТНК і держав [7, с. 114]. Можна погодитися з думкою автора про те, що для повноцінної й ефективної реалізації зазначеного документа необхідним було ство-

рення органу, до повноважень якого входить здійснення контролю та застосування відповідних санкцій.

Наступним важливим кроком для розвитку ТНК як специфічного та «перспективного» суб'єкта міжнародного права стало ухвалення країнами, що входять до СНД, 6 березня 1998 р. Конвенції «Про транснаціональні корпорації» (далі – Конвенція), яку Верховна Рада України ратифікувала із застереженням 13 липня 1999 р. У ст. 2 Конвенції передбачено, що транснаціональною корпорацією сторони визнають юридичну особу (сукупність юридичних осіб), яка: а) має у власності, господарському віданні або оперативному управлінні відокремлене майно на території двох чи більше держав (Сторін Конвенції); б) утворена юридичними особами двох і більше Сторін даної Конвенції; в) зареєстрована як корпорація відповідно до даної Конвенції [8]. Зазначеним документом передбачено, що поняття «транснаціональна корпорація» охоплює різноманітні транснаціональні структури, серед яких фінансово-промислові групи, компанії, концерни, холдинги, спільні підприємства, акціонерні товариства з іноземною участю тощо. Тобто під час аналізу Конвенції ми простежуємо підхід її укладачів до визначення ТНК, який полягав у виділенні її основних параметрів, які відображають її специфіку серед інших юридичних осіб. Окрім загальних положень, дана Конвенція містила й ключові особливості. Зокрема, до них можна віднести:

– закріплення принципу «добровільності» під час створення (реєстрації) ТНК;

– положення, яке зобов'язувало корпорацію надавати звітність, відповідно до законодавства тієї держави, на території якої вона зареєстрована, а також можливість державним органом такої країни здійснювати аудиторські перевірки, відповідно до національного законодавства;

– державна підтримка та стимулювання діяльності корпорації (відміна подвійного оподаткування учасників корпорації на тери-

торії сторін, де діє ТНК та її підприємства-учасники; здійснення безмитного ввозу та вивозу обладнання, продукції, робіт, послуг та переміщення капіталу між учасниками корпорації; надання державних гарантій для залучення різних інвесторів тощо).

На думку науковців, недоліком Конвенції є відсутність закріплення положень, які б визначали права й обов'язки ТНК, що, у свою чергу, призводить до негативних наслідків, які спричиняють «широку свободу» дій ТНК. Конвенцією визначено, що ТНК несуть відповідальність відповідно до національного законодавства сторін, які підписали Конвенцію.

Під час аналізу положень Конвенції особливу увагу треба приділити її ратифікації Верховною Радою України, вона має закріплене застереження. Відповідно до п. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації», транснаціональні корпорації на території України та за її межами в разі, коли їх створення може призвести до монополізації товарних ринків в Україні, впливає чи може вплинути на економічну конкуренцію на її території, створюються за згодою Антимонопольного комітету України в порядку, передбаченому законодавством України про захист економічної конкуренції [9]. Тобто Україна закріпленням такого застереження під час ратифікації Конвенції фактично підтвердила недостатню

правову визначеність прав та обов'язків, а також контролю за діяльністю ТНК, нормами міжнародних правових актів, визнала необхідність такого регулювання нормами національного законодавства безпосередньо через державний орган – Антимонопольний комітет України.

Висновки. У підсумку необхідно зазначити, що сьогодні у світі наявна тенденція до посилення ролі ТНК. Серед науковців точиться дискусія щодо визнання за ТНК статусу суб'єкта міжнародного права. Однак більшість із них, з огляду на класичні підходи, не визнають наявності в ТНК міжнародної правосуб'єктності. Інші науковці наголошують на економічній стійкості, самостійності та потужності транснаціональних корпорацій як специфічних суб'єктів міжнародного права, що, безсумнівно, мають перспективу.

У результаті аналізу викладеного матеріалу можна зробити висновок про відсутність належної правової регламентації діяльності ТНК нормами міжнародного права. Нечисленні ухвалені правові акти мають здебільшого декларативний характер та не можуть ефективно реалізовуватися на практиці. Також у доктрині зроблені висновки про необхідність створення державних органів, для яких би контроль за діяльністю ТНК був би основною функцією.

Анотація

У статті розглядаються особливості транснаціональних корпорацій як специфічних суб'єктів міжнародного права. Досліджені основні погляди науковців на поняття «суб'єкт міжнародного права» і віднесення до таких транснаціональних корпорацій, здійснено аналіз основних міжнародних документів та їхнього впливу на національне законодавство, а також зроблено висновки про тенденції розвитку правової регламентації в майбутньому.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, суб'єкти міжнародного права, міжнародні документи, глобалізація, міжнародні правовідносини, національне законодавство.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности транснациональных корпораций как специфических субъектов международного права. Исследованы основные взгляды ученых на понятие «субъект международного права» и отнесение к таковым транснациональных корпораций, проведен анализ основных международных документов и их влияния на национальное

законодавство, а також зроблені висновки про тенденції розвитку правової регламентації в майбутньому.

Ключевые слова: транснаціональна корпорація, суб'єкти міжнародного права, міжнародні документи, глобалізація, міжнародні правоотношения, національне законодавство.

Vlasenko S.O. The problems of legal regulation of activities of Multinational Enterprises as subjects of International Law

Summary

The present article deals with the peculiarities of Multinational Enterprises as promising subjects of international law. It explores the main views of scientists on the definition of the subject of international law and the classification of Multinational Enterprises, analyzes the main international documents and how they influence on the national law-making process, and the following conclusions were drawn on trend of development of legal regulation in the future.

Key words: Multinational Enterprise, subjects of international law, international documents, globalization, international legal relations, national legislation.

Список використаних джерел:

1. Лукашук И. Международное право. Общая часть: учебн. М., 2005. 432 с.
2. Тарасов О. Международная правосубъектность человека в российской и украинской юридической литературе конца XX – начала XXI вв. Современное право. 2013. № 11. С. 131–136.
3. Международное публичное право / под ред. К. Бекашева. М., 1999. 114 с.
4. Андрианов В. Россия в мировой экономике: учебное пособие. М., 1998. 123 с.
5. World Investment Report 2012. United Nations Conference of Trade and Development. Switzerland: United Nations Publication, 2012. 203 p.
6. Погорецька Н. Щодо правового регулювання транснаціональних корпорацій. Юридична наука. 2013. № 4. С. 58–65.
7. Наталуха В. Международный частный бизнес и государство: учебное пособие. М., 1985. 166 с.
8. Конвенція про транснаціональні корпорації: ратифіковано із застереженням Законом України № 921–XIV від 13 липня 1999 р. // Законодавство України: база даних. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_193 (дата звернення: 31.10.2018).
9. Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації: Закон України від 13 липня 1999 р. № 921–XIV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-14> (дата звернення: 31.10.2018).